

**MESNEVÎDEKİ BAZI AHKÂM ÂYETLERİN YORUMU IŞIĞINDA
FIKİH VE TASAVVUF'UN BİLİM KURAMI'NA AİT
GENEL BİR DEĞERLENDİRME**

Mehmet Nuri GÜLER*

Ben, İslâm Âlemi'nde, bilgi sağlamada “duyu, akıl ve nakil” yolunu benimseyen bir alanda, yani Fıkıh'ta uzmanlaşmayı seçmiş biriyim. Alanım gereği, Biçimsel Mantık ile şekillenmiş olduğumdan dünyaya hep, biçimsel mantık ile bakmakta, düşünmekte, bilgi üretmekte ve değerlendirmekteydim. Biçimsel Mantığın ya yanlış ya doğru, ya var ya yok gibi iki değerli yapısına uymayanları, yani hem yanlış hem doğru, hem var hem yok gibi bir değerlendirmeyi saçma buluyor ve reddediyordum. Bu bakımdan da, çoğu zaman kendimi çözümsüzlükler ve çatışmalar içinde buluyordum. Reddettiğim, çözemediğim ve çatıştığım bir alan da Tasavvuf'tu. Öyleyse, çözümsüzlüklerimi, çatışmalarımı ve reddetmelerimi gidermemde, Tasavvufu anlamak ve Mantığı'nı belirlemek katkı sağlayacaktı. Bu şekilde, İslâm Âlemi'nde, Fıkıh'ın biçimsel mantığı dışında bakan, düşünen ve değerlendiren bir mantığın var olup olmadığı ve niteliği de ortaya çıkacaktı. Onun için bu konuyu uygun gördüm ve araştırdım.

Bu araştırmamı aktarırken, önce, giriş niteliğinde “ahkâm âyetleri” terimini kısaca tanımlayıp, “Bilim Kuramı” hakkında, yine kısa bir açıklamada bulunacağım. Sonra, Mevlâna'nın Mesnevî'de yaptığı birkaç ahkâm âyeti yorumundan, konuma elverişli olan “Hz. Dâvud'un Yargılaması”nı sunacağım. Daha sonra, Fıkıh Bilimi'nin ve Tasavvuf Bilimi'nin metodunu, Mesnevî'deki anlatımlarıyla ortaya koyacağım. En sonunda bu iki Bilimi, Bilim Kuramı'na göre değerlendirecek, Sonuç'ta yargı ve önerilerimi sıralayacağım.

I. GİRİŞ

1. Ahkâm Âyetleri, Kur'ân'daki, namâz, hırsızlık, zinâ gibi konulara ait emir

---

* Yrd. Doç. Dr., Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Hukuku Öğretim Üyesi.

bildiren, tek anlamlı, yani “*mubkemî*” âyetlerdir, bir başka ifadeyle cümlelerdir¹.

2. Bilim Kuramı’na gelince, Bilim Kuramı, bir “*bilimler metodolojisi*”dir; yani, bilimlerin yöntem bilimidir.² Fıkıh ve Tasavvuf söz konusu olduğunda ise, bu bilimlere ait yöntemleri sorgulayan, bir çeşit o bilimlere ait ‘*yöntemin yöntemi*’ olmaktadır.

Bu kısa açıklamadan sonra, şimdi de, Mevlâna’nın 6 ciltlik Mesnevî’sindeki toplam 25.625³ beyitten belirlediğim birkaç ahkâm âyeti yorumu arasında konuma en uygun örneği sunmaya geçebilirim:

II. MESNEVÎ’DEKİ BİRKAÇ AHKÂM ÂYETİNE AİT YORUM

Bu örnek, yani “Hz. Davud’un Yargulaması”, Mesnevî’de 3’üncü Kitap’ta 2305’inci beyitten itibaren 2535’inci beyte kadar toplam 230 beyitte yer almaktadır. “Hz. Davud zamanında, çalışmadan, eziyet çekmeden, helâl rızık elde etmek isteyen bir kişinin hikâyesi” anlatılmakta; “*hırsızlığa ait bir yargulama*” işlenmektedir. Bu yargulamada, hem Fıkıh hem de Tasavvuf Bilimi’nin yöntemi açıklanmaktadır. Bu nedenle, konuya en uygun örnektir⁴.

¹ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Usûlü (İlmu Usûlî’t-Tefsir)**, Ankara 1976, s. 128; Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara 1988, s. 69, 463.

Elisabeth Ströker, **Bilim Kuramına Giriş**, Çeviren: Doğan Özlem, Gündoğan Yayınları, Ankara 1995, s. 13.

³ Kitap 1: 4000 Beyit; Kitap 2: 3810 Beyit; Kitap 3: 4810 Beyit; Kitap 4: 3855 Beyit; Kitap 5: 4235 Beyit; Kitap 6: 4915 Beyit olmak üzere Mesnevî toplam 25.625 Beyitten meydana gelmektedir.

⁴ Hz. Dâvud’un hırsızlığa ait, hem Fıkıhî ve hem de Tasavvufî yöntemi uyguladığı bu yargulama örneği, konumu temellendirecek bilgiler için oldukça yeterlidir. Zaten diğer örnekleri sunmaya hacim de yeterli değildir. Ben, sunmadığım örneklerin konularını ve Mesnevî’deki yerlerini burada vereyim. İlgilenenler, oralara başvurarak daha geniş bilgi sâhibi olabilirler.

Bunlardan, biri, “Horasanlı Bâyezid-i Bistâmî (ö. 261h./875 m.)’nin Haccı” hikâyesidir. Burada, Mevlânâ, “Hacc Ahkâmı’nı Yorumlamakta”dır. Bu hikâyede, Pîr Bâyezid’e der ki: **“Etrafımda yedi kere tavaf et. Bu tavafı hac tavafından daha makbul bil.”** **“Allah, Kâbe’yi kurdu ama kurdu kuralı ona gitmedi. Halbuki bu eve, benim vücuduma, o ebedi diri olan Allah’dan başka kimse gelmedi.”** İşte bu hikâye, Mesnevî’de, 2. Kitâp’ta ve 2215’inci beyitlerden 2255 beyitlerin sonuna kadar anlatılmaktadır.

Bir diğeri, “Düşmanın, Hz. Ali’nin yüzüne tükürmesi ve Hz. Ali’nin onu öldürmemesi hikâyesi”dir. Bu hikâyede de Mevlânâ, “Cihâd Ahkâmı’nı Ait Yorumlama”da bulunmaktadır. Hikâye, Mesnevî’nin 1. Kitâb’ında, 3720 ile 3735’inci beyitler arasında geçmektedir.

Yine, “Kâdî’nin Sofî’ye Vuran Hastayı Yargulaması” hikâyesi vardır. Bu hikâyede de Mevlânâ’nın, “Kamu Yöneticilerin Hukuk Uygulamalarına” yönelik bir yorumlama vardır. Hikâye, Mesnevî’nin 6. Kitâb’ında, 1320 ile 1590’inci beyitler arasında 270 beyitte anlatılmaktadır.

Aynı şekilde “Aptes”, 4. Kitâb, 2210 ile 2225’inci beyitler; “Namaz”, 1. Kitâb, 3380 ile 3400’inci beyitler; “İmamlık” (Dekukî’nin imâmlığında), 3. Kitâb, 2140 ile 2180’inci beyitler; “Oruç”, 5. Kitâb, 185 ile 190’inci beyitler; “Zekât” 5 Kitâb, 190 ile 200’inci beyitler; “İçkinin-Sarhoşluğun Cezası”, 4. Kitâb, 2150

Şimdi, Mesnevî'nin Türkçe çevrisinden kısmen özetleyerek, kısmen de olduğu gibi aktararak hikâyeyi sunmaya çalışayım:

Hz. Davud zamanında bir kişi, Tasavvuf'ta, "*Allah'tan eziyetsiz, zahmetsiz, çalışmadan kazanmadan belâl rızık isteme*" makamındadır.¹ Gece-gündüz bu rızık elde etmek için dua etmektedir. Allah, duasını kabul eder. Geceleyin evine bir öküz gelir. O da, duasının kabul olduğu şükriyle bu öküzü Allah'a kurban eder, keser.² Sonra öküzün sahibi ortaya çıkar ve bu kısım Mesnevî'de şöyle dile getirilir:

III. Kitap, Beyit 2310³. Öküzün sahibi onu görüp " Ey karanlıkta benim öküzümü aşırın, borçlusun bana sen. Neden benim öküzümü kestir be ahmak hilebaz, nerede insafın?" dedi. ...yakasına sarıldı, sabredemedi, yüzüne de birkaç sille vurdu.

III/2315. Çeke çeke Davud Peygamber'in yanına kadar götürdü. " Gel bakalım zalim ahmak. Saçma sapan lâfları bırak azgın herif. Aklını başına al, kendine gel! Bu ne çeşit dua? Âlemi bana da güldürme, kendini de maskara etme!" diyordu. Adam " Ben Tanrı'ya dua ettim, feryad ü figan ederek nice kanlar yuttum. İyice biliyorum ki duam kabul edildi. Sen gayri ey kötü sözlü, var, başımı taşlara vur " dediyse de

III/2320. Adam " Müslümanlar, buraya gelin de bu herifin yavelerini duyun! Müslümanlar, Allah için olsun söyleyin... dua nasıl olur da benim malımı ona mal eder? Eğer dua ile mal ele geçseydi bütün âlem dua eder, mal, mülk sahibi olurdu. Dua ile ele bir şey geçseydi kör dilenciler de yücelirler, bey kesilirlerdi. Onlar da gece gündüz dua ediyorlar, Yarabbi bize para ver, mal, mülk ver diyorlar.

III/2325. ... Halk, " Bu Müslüman doğru söylüyor. Bu dua satan, zâlim bir adam. Hiç dua, bir şeye sahip olmaya sebep midir? Bu, şeraitte görülmüş bir şey mi? Ya paranla alarak bir mala sahip olursun, ya birisi sana bir şey bağışlar, yahut vasiyet eder, yahut da gönlünden kopar, sana verir. Bu çeşit bir şey olmadıkça bir şeye sahip olamazsın ki.

III/2330. Bu yeni şeriat hangi kitapta. Sen ya o öküzü ver, ya hapse git" demektedir...

III/2375. Davut Peygamber, evinden dışarı çıkınca " Bu ne, ne var, ne oldu" dedi. Dâvacı dedi ki: " Ey Allah'nın peygamberi, imdat et. Öküzüm, bu adamın evine girmiş, O da onu kesmiş. Neden benim

---

ve 2160'inci beyitler ile 5. Kitâb, 4195 ve 4210'inci beyitler arasında Mevlânâ tarafından yorumlanmaktadır.

¹ Mevlânâ, yine Mesnevî'de bu makamı şu beyitte açıklamaktadır: "*Zahmetsiz rızık nedir, bilir misin? Ruhların gıdası, peygamberlerin rızıkları. Fakat bunu elde etmek, [nefsi] öldürmeye bağlıdır.*" (Mesnevî Şerif, Kitap 3, Beyit 2510.)

² Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Mesnevî Şerif, Kitap 3, Beyit 2305-10.

³ "III. Kitap, Beyit 2310" şekli, bundan sonraki beyitler için, "III/2310" biçiminde gelecektir.

öküzümü kesmiş sor da söylesin.” Davut, “ Ey kerem sahibi, neden sana haram olan o öküzü kestir?”

III/2380. Yalnız saçma sapan söyleme, delil göster de bu dâva görülsün, bitsin” dedi. Adam dedi ki: “ Ey Davut, yedi yıldır gece gündüz dua etmekte, Allah’dan, Yarabbi, helâl ve zahmetsiz bir rızık istiyorum, diye niyazda bulunmaktayım. Erkek kadın... herkes feryadımı bilir, hattâ çocuklar bile bunu söyler, anlatırlar. Kime istersen sor, derhal söyleyiversin.

III/2385. Halktan hem gizli sor, hem de aşikâre... bak, bu eski hırkacı yoksul neler söylüyor, nasıl dua ediyordu, anla. Bu dualardan, bu feryatlardan sonra bir de baktım ki evime bir öküz girivermiş. Gözüm karardı. Ama lokma için değil, duam kabul edildi diye sevindim hani. O ayıpları bilen Allah duamı kabul etti, buna şükran olsun diye öküzü kestir” Davut, “ Bu sözlerden el yıka, dâvana şer’i delil getir.

III/2390. Reva görür müsün delilsiz bir hüküm vereyim de bu şehirde bâtil bir sünnet koyayım, kötü bir âdet bırakayım, Bunu sana kim bağışladı? Satın mı aldın, mirasa mı kondun? Ekine nasıl sahip olabilirsiniz, sen mi ektin? Ektinse senindir. Kazanmakta ekin ekmeye benzer. Ekmedikçe ona sahip olmaya hakkın yoktur. Ektinse ektiğini biçersin, o senindir. Yoksa zulmettiğin, haksız olduğun kat’iyetle anlaşılır. Yürü, eğri büğrü söylenme, bu müslümanın malını ver. Paran yoksa borç al, ver; beyhude konuşma!” dedi.

İşte buraya kadar, Hz. Dâvud, Fıkh’a göre davranıyor ve yargılamayı, Fıkh’a göre yapıyor: Dâvalı’dan olayı dinliyor; ondan tanık istiyor. O da, herkesin yedi yıldır dua ettiğini bildiğini söyleyerek, onları tanık gösteriyor. Hz. Dâvud, bu tanıklığı kabul etmiyor. Olay konusu mal edinmenin hukukî (şer’î) yollarını, “bağış”, “satın-alma”, “miras”, “ekin ve hasadı” benzeri bir kazanç olarak sıralıyor. Bu yollara yönelik şer’î tanık getirmesini istiyor. Dâvalı bunu getiremeyince, haksız olduğuna hükmediyor ve verilen zararın tazmin edilmesi ile cezalandırıyor. Ya parası ile, ya da borç alarak cezasını ifa etmesini söylüyor.

Görüldüğü gibi dava, olayla ilgili hep görünen, yani zâhirî, pozitif öğelere dayanılarak çözümlenmektedir.

Bu Fıkha göre yargılamadan sonra, adâletin gerçekleşmediği kanaatinde olan dâvalı, Fıkhî kararı, yani zâhirî kararı temyiz amacıyla, Hz. Dâvud’tan dâvaya, Tasavvufî yolla yeniden bakması talebinde bulunuyor.

Mesnevî’de, bu Tasavvufî yargılamanın anlatımı da şöyledir:

III/2395. Adam, secde ederek dedi ki. “ Ey benim yanıp yakıldığımı gören Allah’ım, Davud’un gönlüne de o nuru ver. Gönlüme saldıgın ziyayı onun gönlüne de sal ey ihsan sahibi Rabbim.” Bu sözleri söyledikten sonra hay hayla ağlamaya başladı. Öyle bir ağlayış ağladı ki

Davud'un gönlü yerinden oynadı. "Ey öküzü dâva eden, bugün bana mühlet ver, bu dâvanın görülmesinde ısrar etme.

III/2400. Halvete gidip namaz kılayım da bu ahvali, bir de sırları bilen Allah'dan sorayım. Namazda Rabbime bağlanırım, " namaz gözümün nurudur" sırrı zuhûr eder, bu benim huyumdur.

III/2415. Davut, kapısını kapayıp acele halvet edeceği yere gitti, mihrabına, duanın kabul edildiği yere yöneldi. Allah, ona bu işin hakikatini bildirdi, ne gösterdiyse tamamıyla gösterdi. O da işi anladı, öç alınacak kimdir, kısasa layık adam hangisidir, bildi. Ertesi günü iki dâvacı ile halk gelip Davud'un huzuruna dikildiler. Dâvacı yine aynı davayı tekrarladı, birçok ağır sözler söyledi. Davud " Sus, bu dâvayı bırak, öküzü bu müslümana helâl et de yürü git.

III/2420. Yiğit, madem ki Allah, senin sırrını açmadı, onun bu sır örtücülüğüne şükret de sükût et" dedi. Öküz sahibi " Bu nasıl hüküm, bu ne biçim adalet? Benim için yeni bir şeriat mı kuracaksın. ... diyor, bu çeşit ağır sözler söylüyor, " Ey ahali, gelin de görün zulmü!" diye bağıyordu.

III/2425. Davud, ondan sonra dedi ki. "A inatçı, bütün malını, mülkünü hemencecik ona bağışla. Yoksa bak, sana söylüyorum, işin fena olur, yaptığın zulüm ve cefa meydana çıkar." Adam, bu söz üzerine başına topraklar serpip elbisesini yırtarak "Her an zulmünü artırıp durmaktasın" dedi. Yine bir müddet Davud'u kınamaya koyuldu, Davud, tekrar onu huzuruna çağırıp, Dedi ki: " Ey bahtı körleşmiş herif, mademki talihin yok, gayri yavaş, yavaş karanlıklar basmaya başladı.

III/2430. Senin gibi bir eşeğe çerçöple saman bile yazık... öyle olduğu halde sen yine baş köşeyi gözetip duruyorsun ha! Yürü çocukların da onun kulu, kölesidir, karın da! Artık fazla söylenme!" Dâvacı iki eline taş almış, göğsünü dövmekte, bilgisizliğinden, bir aşağı, bir yukarı gidip gelmekteydi. Halk da Davud'u kınamaya başladı. Dâvacının gönlünde ne var, bilmiyorlardı ki.

III/2440. Davud'a yüz tutup " Ey seçilmiş Peygamber, ey bize sefkatli zat, Bu sana yakışmaz, çünkü apaçık bir zulüm bu. Bir suçsuzu, hiçbir kabahati yokken kahrettin" dediler. Davut dedi ki: " Dostlar, gayri o gizli şeyin meydana çıkması zamanı geldi. Hepiniz kalkın da şehirden dışarıya çıkalm, o gizli sırrı öğrenelim. Filân ovada büyük bir ağaç vardır, dalları gürdür, çoktur, birbirleriyle birleşmişlerdir.

III/2445. Kol budak salıvermiş, geniş bir yeri kaplamıştır, kökü de yere yayılmıştır.

III/2470Halk, şehirden çıkıp o ağca doğru gidince Davut, "Önce ellerini bağlayın şu zalimin de Sonra suçunu meydana koyalım, adalet

bayrağını ovaya dikelim” dedi. Sonra dedi ki: Ey köpek, sen bu adamın atasını öldürdün. Sen o zatın kölesiydin, bu yüzden onun kamına girdin.

III/2475. Efendini öldürüp malımı, mülkünü zaptettin. Fakat Tanrı bunu meydana çıkardı. Karın yok mu... onun cariyesiydi. Onunla birleştin de bu kötü işi yaptın. Ondan erkek, dişi... ne doğduysa hepsine mirasçı bu adamdır. Çünkü sen bir kölesin, çalışıp çabalarsın, eline geçen onundur. Şeriat mı aradın, al sana mükemmel bir şeriat, hadi şimdi yürü bakalım! Sen burada efendini zari zari ağlatarak öldürdün. Efendin sana burada, aman yapma, etme diyordu.

III/2480. Korkunç bir hayal gördün, korktun... acelenen bıçağı da adamcağızın başıyla beraber toprağa gömdün. İşte başı da şuracıkta gömülü, bıçak da. Haydi, kazın şurasını! Bu köpeğin adı da bıçakta yazılıdır. Bu zalim, efendisine işte böyle bir hilede, böyle bir zulümde bulundu.” Yeri kazdılar, bıçağı da bulup çıkardılar. Kesik başı da! Halka bir velvedir düştü. ...

III/2485. Ondan sonra öküzü kesene “ Gel buraya hak sahibi, bu yüzü karadan hakkını al” dedi. Aynı bıçakla o adamın da öldürülerek kısas edilmesini emretti. Ne hile yaparsa yapsın, Allah bilgisinden kurtulabilir mi hiç?

III/2500. ... yüz binlerce kişinin can gözü açıldı, gayb âlemine hazırlandı. ... Zaten bütün mucizelerin camı da bu... ölüye ebedî hayat bağışlamak!” ... Zalim öldürüldü, bütün bir dünya dirildi. Halkın hepside yeni baştan Allah’a kul oldu.

Bu beyitlerden anlaşılacağı üzere, Hz. Dâvud, dâvayı, Tasavvufî yöntemle yargılamak, şahide, delile baş vurmaksızın, mihraba gidiyor. Halvet ediyor. Namazla Allah’ın huzuruna çıkıyor. Allah ona olayın hakikatini bildiriyor. Hz.Dâvud da, öcü alınacak adamın kim, kısasa layık adamın hangisi olduğunu öğrenmiş oluyor. Bir başka ifadeyle, Tasavvufî yöntemle, Hz. Dâvud, Allah bilgisi ile bilgilenerken, yani Mutlak Hakikat bilgisini elde ederek, hak sahiplerini ortaya çıkarıyor. Ancak, haklarını Zâhir Şerî’at’a göre belirliyor ve neticede “Aynı bıçakla o adamın öldürülerek kısas edilmesine” hükmediyor.

İşte, Mevlânâ, insanı gaybe hazırlamak için, mucize olan Kur’ân’ı yaşama uyarlarken bu Tasavvufî yöntemi önermektedir. Bu metodun, Kur’ânî bir metod olduğunu da Mesnevî’de şu beyitlerle bildirmektedir:

III/2515. ... neden gözümüzü sebeplere dikip duruyoruz. Sebeplerin de başka sebepleri var. Sebebe bakma da asıl ona bak! Peygamberler, sebepleri gidermek için geldiler. ... Sebepe ve vesilesiz denizi böldüler ...

III/2520. Bütün Kur’an, sebebi gidermeye aittir. Zâhiren yoksul olan Peygamber’in yüceliğini, yine zâhiren yüce olan Ebuleheb’in helâkini anlatır durur. Ebabil kuşları iki üç taş attılar mı o koca Habeş

ordusunu kırıp geçirirler. Ta yukarılarda uçan kuşun attığı bir taş, fili delik deşik eder. Öldürülmüş adama kesilmiş öküzün kuyruğuyla vur da hemen dirilsin, kefeniyle kalksın. Kesilmiş boğazı, yerinden davransın, kanını dökenlerden kanını istesin denir.

III/2525. Bunlar ve bunlara benzer daha nice şeyler var... Kur'an, baştan sona sebepleri, illetleri nefyeder vesselâm. Fakat bunları anlamak, işi uzatıp duran aklın harcı değildir. Kulluk et de bunlar sana keşfolsun!

Mesnevî'de, hırsızlıkla ilgili ahkâm âyetinin bir hırsızlık olayına uygulamasını ve hukuk diliyle yorumlanmasını bu şekilde sunumumdan sonra, şimdi, Fıkıh ve Tasavvuf bilimlerinin metotlarını ele almaya ve Bilim Kuramı'na göre, bu iki alana ait metotların genel bir değerlendirmesini yapmaya geçebilirim:

III. FIKIH VE TASAVVUF BİLİMLERİNİN METODLARI VE BUNLARIN BİLİM KURAMI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMELERİ

A. FIKIH BİLİMİ

Fıkıh'ı, “*Kişinin, Cennet'i umarak ve Cehennem'den korkarak, Allah'ın emirlerine, yani O'nun şeriatına itaat etmesi*” olarak tanımlamak mümkündür¹. Buna göre Fıkıh Bilimi, “*Allah'ın emirlerine, O'nun şeriatına itaat etmenin bilimi*” ve, Fıkıh Bilimi'nin konusu, yani sorunu da, “*Allah'ın emirleri, yani O'nun iradesi bilgisiz*” olmaktadır. Fıkıh Bilimi'nin konusunu (sorununu) çözmek için geliştirdiği yöntem ise, Usûlü'l-Fıkıh'tır. Usûlü'l-Fıkıh'ın konusuna (sorununa) gelince, o da, “*Allah'ın iradesi bilgisine ulaştıracak kurallar*” ve ‘metodlar’ olarak kendini gösterir.²

İslâm Âlemi'nde, Sunnî kesim'de, Allah'ın iradesi'nin öğrenileceği kaynaklar; Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in Sunneti'dir. Bunlar da, Arapça'dır. Buna göre, Usûlü'l-Fıkıh'ın uğraş konusu hemen belirmektedir. O da, Arapça olan Kur'an ve Sunnet'in “lafızları”dır.

Bu şekilde, İslâm Hukuk Usûlcüleri, insanın bütün söz ve fillerini ilgilendiren Allah'ın iradesini (emrini), İslâmî nasslardan anlama, yorumlama ve elde edilen bilgileri yaşama aktarma amacıyla, bu nassların oluşturduğu Arapça lafızların delâletine (yol göstermesine) özel bir ilgi göstermişlerdir. Usûl ile ilgili eserlerde lafızlar iki yönde incelenmiştir: İlk olarak, “lafzın lafızlık” yönü (literal anlamı); ikinci olarak da, “lafzın anlam alanı” yönü işlenmiştir. Bu yüzden, İslâm Hukuk Usûlcüleri, “lafzın lafızlık yönünde” lafızları, vad', delâlet, kullanım ve fehm bakımından incelerken, “lafzın anlam alanı yönünde” nassın anlam alanında kalmayı sağlayan tutarlılıkları araştırmışlardır. Bunların neticeleri, Usûlü'l-Fıkıh'ta, “lafızlardan istinbât kaideleri” ile

¹ Mehmet Nuri Güler, “*Ebû Hanîfe'nin Hukuk Anlayışının Batılı (Avrupa) Hukuk Ekolleri Arasındaki Yeri*”, *İslâmî Araştırmalar, Ebû Hanîfe Özel Sayısı*, Cilt 15, Sayı 1-2, Yıl 2002, s. 100.

² Mahmud Es'ad, *Telhîs-i Usûl-i Fıkıh*, İzmir 1313 h., s. 20.

³ Mehmet Nuri Güler, “*İslâm Hukuk Usûlü'ndeki Lafzî Yorumlamada Süryânî Etkiler*”, *I. Uluslararası Katılımlı Bilim Din ve Felsefe Taribinde Harran Okulu Sempozyumu*, Cilt II, Şanlıurfa 2006, s. 336-338.

“anlamdan istinbat kaideleri” ortaya çıkmış ve “kıyas”, “istihsân”, “istislâh” gibi yöntemlere ulaşılmıştır¹.

Şu halde, Fıkıh Bilimi’nin metodu olan Usûlu’l-Fıkıh, bize bir takım kaideler öğretecek, biz de bir olay hakkında, bu olayın şer’î hükmünü öğrenmek istediğimizde, yani Allah’ın iradesine uygun olup olmadığını bilmek istediğimizde, işte bu bilgiyi, bu kaideler yardımıyla Kur’ân’dan çıkarmış olacağız. Örneğin; ben namazın Allah’ın iradesi (isteği) olup olmadığını bilmiyorum. Bunun için, önce şer’î delillerden Kur’ân’a bakarım ve “*namazı dost doğru kılınız*” âyetindeki² emri görürüm. Usûlu’l-Fıkıh kâideleri arasında, “*vücûba mânî bir karîne bulunmadıkça emir sıygası, vücûb ifade eder*” kaidesi bulunur. Bu usûl kaidesini alır, namaz emrine tümdengelim metodu ile uygulamam ve *namazın farz olduğunu* bulurum.³

Buna, “kıyas” denilmektedir. Mevlânâ, kıyası kabul etmemektedir. Onu aşağılamaktadır. Bunu, Mesnevî’deki şu beyitlerde bulmak mümkündür:

I/3395. Senin duygu kulağın harfleri anlayabilirse de bil ki ğaybı duyan kulağın sağırdır. Tanrı nurlarına karşı bu kıyasçıları ileri süren ilk kişi, İblisti. Dedi ki: “Şüphe yok, ateş topraktan daha iyidir. Ben ateşten yaratıldım Âdem kapkara topraktan. Şu halde fer’i, asla nispetle mukayese edelim: O zulmettedir, biz aydın nurdan.” ...

I/3400. ... Topraktan yaratılan, ay gibi nurlandı. Ateşten yaratılan sen, yüzü kara oldun, defol!” dedi. Bu kıyaslar, bu araştırmalar; bulutlu günde, yahut geceleyin kibleyi bulmak içindir.

I/3405. Fakat güneş doğmuş, Kâbe de karşıdayken bu kıyası, bu araştırmayı bırak, arama! Kıyas yüzünden Kâbe’yi görmezlikten gelme, ondan yüz çevirme. Doğruyu Tanrı daha iyi bilir. Tanrı kuşundan bir ötüş duyunca ders beller gibi yalnız zâhirini beller, hatırında tutarsın. Sonra da kendinden kıyaslar yapar, hayalin ta kendisini hakikat sanırsın. Abdâlların ıstılahları vardır ki, sözlerin onlardan haberi yok.

Şimdi **Bilim Kuramı** açısından, Fıkıh Bilimi ve Usûlu’l-Fıkıh Bilimi’ni değerlendirelim: Bilim Kuramı bilimlerin yöntemini sorgulamaktadır. Çözümlemesini de, mantık aracına göre yapmaktadır.⁴ Buna göre, Fıkıh Bilimi’nin mantığı Usûlu’l-Fıkıh Bilimi’dir. Usûlu’l-Fıkıh Bilimi’nin mantığı nedir? Bunun da cevabı, açıkladığım Hz. Dâvud Yargılaması’nda ve az önce verdiğim Kıyas örneğinde olduğu gibi, Formel (Biçimci) Mantık, yani Özdeşlik Mantığı, ya da iki değerli Aristo Mantığı’dır⁵. Demek

¹ Fahrettin Atar, **Fıkıh Usûlü**, İstanbul 1988, s. 57 ve devamı ; Muhammed Ebû Zehra, **İslâm Hukuk Metodolojisi (Fıkıh Usûlü)**, Çeviren: Abdulkadir Şener, Ankara 1973, s. 214 ve devamı ; Zekiyüddin Şa’bân, **İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü’l-Fıkıh)**, Tercüme: İbrahim Kâfi Dönmez, Ankara 1990, s. 110 ve devamı.

² 2 el-Bakara, 43.

³ Hayreddin Karaman, **Fıkıh Usûlü**, İstanbul 1982, s. 58.

⁴ Ströker, s. 21, 24.

⁵ Doğan Özlem, **Mantık, Klasik/Sembolik Mantık, Mantık Felsefesi**, İstanbul 1999, s. 53-54; İbrahim Emiroğlu, **Klasik Mantığa Giriş**, Üçüncü Basım, Ankara 2005, s. 23-25; Necati Öner, **Klasik**

ki, Fıkıh Bilimi'nin, dolayısıyla Usûlî-Fıkıh Bilimi'nin mantığı, Formel Mantık olmaktadır.

Bu belirlemelerden sonra, Tasavvuf Bilimi ile ilgili açıklamalara geçebiliriz:

B. TASAVVUF BİLİMİ

Tasavvufun iki bin tanımı olduğu söylenmektedir Bunlar arasında Tasavvuf'u, "Allah'ın bilgisiyyle bilgilenmek" biçiminde tanımlamak mümkündür. Tasavvuf Bilimi de, "Allah'ın bilgisiyyle bilgilenme bilimi"dir. Buradan, Tasavvuf Bilimi'nin konusu, "Allah'ın bilgisiyyle bilgilenmenin bilgisî" olarak ortaya çıkar¹.

Tasavvuf'a ait bu özel bilgi, kendine özgü bir bilgi etkinliğiyle, yani kendine özgü yöntemle elde edilir. Bu yöntemi de şöyle açıklamak mümkündür:

Yeni bilgi elde etmede, diğer yöntemlerde olduğu gibi bu yöntemde de akla dayanılır. Ancak bunda akıl ile 'amaç için araç üretilmez'; aklın kendisi, amaç için bu araçlardan saflaştırılır, arındırılır. Aklın bu tasfiyesi sonucu, akla bilgiler olduğu gibi bütünlüğü içinde akseder. Bu metoda, Mutasavvıflar, "tasfiye ve keşf metodu" demektedirler. Günümüz felsefesinde, Alman Edmund HUSSERL (ö. 1938) "fenomenoloji"² ve Fransız Henri BERGSON (ö. 1941) da "sezgi metodu" olarak adlandırmaktadır.³

Mevlânâ bu yöntemi, Mesnevî'de şöyle dile getirmektedir: "Bir şey olmanın yolu, o şey olmaktır. O şey olmanın yolu da, kendini tasfiye ve aklını tasfiyedir."

Mesnevî'de, "Bir şeyi bilmenin yolunun, o şey olmak" olduğu şu beyitte açıklanmaktadır:

**VI/755. ... Kıyamet ol da kıyameti gör. Her şeyi görmenin şartı budur.
İster nur olsun, ister karanlık. O olmadıkça onu tamamı ile bilemezsin.
Akıl oldun mu aklı tamamı ile bilirsin, ... Anlayış bunu kavrayabilseydi
bu dâvanın delilini apaçık söyledim.**

Yine Mesnevî'de, "O şey olmanın yolu, kendini arıtmak (tasfiye)dir." de şu beyitte açıklanmaktadır:

I/3460. Kendini kendi vasıflarından arıt ki asıl kendi sâf, pak zatını göresin. O vakit kitap, müzakereci ve üstat olmaksızın gönlünde peygamberlerin ilimlerini görür bulursun.

Mantık, Ankara 1974, s. 12-13; Necip Taylan, **Mantık, Tarihçesi, Problemleri**, İstanbul 1994, s. 160-165.

¹ Geniş bilgi için bakınız: Cavit Sunar, **Tasavvuf Tarihi**, Ankara 1975, s. 164-167.

² Ahmet İnam, **Edmund Husserl Felsefesinde Mantık**, Ankara 1995, s. 36.

³ Bedia Akarsu, **Çağdaş Felsefe Kant'tan Günümüze Felsefe Akımları**, Beşinci Baskı, İstanbul 1994, s. 143-144; Sunar, **Tasavvuf Tarihi**, s. 180-181.

“*Aklın tasfiyesi?*” ise, şu beyitte:

V/460 Akıl vardır güneş gibi. Akıl vardır, zuhre yıldızından da aşağıdır. O güneş gibi aklın önünden bulut kalktı mı Allah’ın nurunu gören akıllar faydalanırlar. Akılı cüzi, aklın adını kötüye çıkarmıştır. Dünya muradı insanı muratsız bir hale getirmiştir. ...

Bu tasfiye ve keşf yolunda, bütünün bilgisine ulaşmak için esas olarak üç bilgi aşaması katedilir¹:

1. Allah’a Yönelme Aşaması: Bunda, Senin gölge, Allah’ın ise varlık olduğunu öğrenirsin. Yani, varlar yok, yoklar vardır. Ya da, çokluğun görüntüsünde birliği görürsün.

Mesnevî’de “*Allah’a yönelme*” şu beyitte açıklanmaktadır:

I/2120. Bunu duy da bil ki Allah, kimi kendisine davet ettiyse o kimse bütün dünya işlerinden vazgeçmiştir. Kim, Allah’dan tevfiqa mazhar olursa o âleme yol bulmuş, dünya işinden çıkmıştır. Bir kimsenin Allah sırlarından nasibi olmazsa cemadın inlemesini nasıl tasdik eder? Evet, der ama yürekten değil. Kendisine münafık demesinler diye tasdik edenlere uyar, zâhiren tasdik eder. Eğer cemadat Allah’ın “Kün-ol” emrine vakıf olmasalar (ve bu emri duyup, bu emre uyup, varlık âlemine gelmemiş bulunsalardı) bu söz âlemde o vakit reddedilirdi.

Mesnevî’de “*ikiliğin giderilmesi?*” ile ilgili bir beyit:

I/675. Sûrete bakarsan gözün ikidir. Sen onun nuruna bak ki o birdir.

Yine, Mesnevî’de “*çoklukta birlik*” ile ilgili bir beyit:

I/680. Yüz tane elma, yüz tane de ayva saysan her biri ayrı ayrıdır. Onları sıkarsan yüz kalmaz, hepsi bir olur. Mânalarda taksim ve sayı yoktur, ayırma, birleştirme olamaz. Dostun, dostlarla birliği hoştur. Mâna ayağını tut (ona meylet), sûret serkeştir. Serkeş sûreti, eziyetle eritip mahveyle ki onun altında define gibi olan vahdeti göresin.

2. Allah’la Beraber Olmak Aşaması: Bunda, Senin, Allah’ın Bilgi’si içinde birleştiğini, bir olduğunuzu öğrenirsin. Yani, varlar da, yoklar da yoktur. İkilik ortadan kalkmıştır. Akıl, hem dıştan ve hem içten, kayıtların ve zıtların tasfiyesiyle ter temiz olmuştur. Bütünün bilgisine ulaşılmıştır.

Mesnevî’de, “*Birin dışındakilerin ortadan kaldınışı?*” şu beyitte açıklanmaktadır:

III/B. 3657. Nefiy bir şeyin varlığının olmadığını, yok olduğunu kati olarak göstermek, ispat da bir şeyin varlığını katî olarak söylemektir. Müslümanlığın esası olan Tanrı birliğini bildiren "La ilahe illallah" - Tanrı'dan başka yoktur tapacak" cümlesinde Tanrı'dan başka

¹ Benzer görüşlere ait bilgiler için bakınız: Sunar, *Tasavvuf Tarihi*, s. 181-205.

vehmedilen ve aslı olmayan bütün yalancı mabutlar nefyedilmekte, tek ve hakiki Tanrı, ispat olunmaktadır. Bu cümledeki "La" nefyi, "İllâ" ispatı gösteren kelimelerdir.

Yine, Mesnevî'de "*Her şeyin yoklukta var olduğu*" ile ilgili bir beyit:

V/Sen de bu suretle bil ki yoklukta güneşler vardır...

Bir başka beyitte:

VI/820. Bu nereden biliniz? Öldükten sonra dirilmeden. Öldükten sonra dirilmeyi ara da bundan az bahset. Dirilme gününün gelmesine şart önce ölmektir. Çünkü dirilme, ölümden sonradır. Herkes yoklukta korkar, işte bütün âlem, bu yüzden yol sapıtmıştır. Halbuki yokluk, asıl sığınılacak yerdir. Bilgiyi nerede arayalım? Bilgiyi terk etmede. Barışı nerede umalım? Barıştan vazgeçmede. Varlığı nerede arayalım? Varlığı terk etmede...

Mesnevî'de "*Zıtlıklar ve tasfiyesi*" ile ilgili beyitler:

I/1130. Tanrı; bu zıddiyet[i] gönül hoşluğu meydana gelsin, her şey iyice anlaşılın diye hastalığı ve kederi yarattı. Şu halde gizli olan şeyler, zıddıyla meydana çıkar. Hak'kın zıddı olmadığından gizlidir. ... beyaz ve zenci, birbirine zıt olduğu için meydana çıkar. Sen nuru, zıddıyla bildin. Zıt, zıddı meydana çıkarır, gösterir. Varlık âleminde Hak nurunun zıddı yoktur ki açıkça görünebilsin.

I/1885. ... Yüzbinlerce zıt, zıddını mahveder; sonra senin emrin yine onları varlık âlemine getirir. Aman ya Rabbi! Her an yokluk âleminden varlık âlemine katar katar yüz binlerce kervan gelip durmakta!

Mesnevî'de "*Allah ile birliktelik*" ile ilgili beyitler:

VI/2095. Şeyh "Ben Allahıym" dedi ama ileri gitti, bütün körlerin boğazını sıktı. Kulun varlığı, Allah varlığında yok olunca ne kalır? Bir düşün a çıfıt! Gözün varsa aç da bak. Lâ dedikten sonra artık ne kalır? O göğşe, aya tüküren dudağın, boğazın, ağzın kesilseydi keşke! Şüphe yok ki o tükürük, göğşe çıkmaz, döner, senin suratına gelir.

III/Bir şeyin hem nefyedilmesi caizdir, hem ispat edilmesi. Çünkü zâhiri görünüş aykırıdır, nispet de iki türlü olabilir. Tanrı'nın " O taşları attığın zaman yok mu? Onları sen atmadın ki... Tanrı attı" demesinde hem nefyi vardır, hem ispat ve ikisi de yerindedir.

III/3660. Onları sen atın, çünkü taşlar senin elindeydi. Fakat sen atmadın, çünkü o atış kuvvetini Tanrı izhar etti. İnsan oğlunun kuvvetinin bir haddi, bir hududu vardır. Bir avuç toz, toprak nasıl olur da bir orduyu bozar, kırıp geçirir?

III/1980. Dekukî dedi ki: “Bir gün, sevgilinin nurlarını insanda görmeye iştihakım arttı. Katrede bahri muhiti, zerrede güneşi görmek arzusuna düştüm. ...

3. Allah’tan Gelmek Aşaması: Bunda, bütünün bilgisinden parçaların bilgisini öğrenirsin. Parçaların bilgisini bütünün bilgisine göre düzeltirsin. Artık, bütün bilgisinin rehberi olmuşundur.

Bu aşama Mesnevî’de şu beyitlerde açıklanmaktadır:

V/875. ... kişiye Tanrı, o gönül sahibi vasıta olamadıkça nazar etmez. Birisini reddederse onun için eder. Kabul ederse yine şefaatçi odur. O olmadıkça Tanrı kimseye rızık vermez. İşte ben, vuslata ulaşan kişinin ahvalinden bir miktarı söyledi. Tanrı, ihsanını onun eline kor da acımanlara onun elinden ihsanda bulunur. Onun avucu ile bütünlük denizi birleşmiştir. O, neliksiz ve niteliksizdir ve tam kemal sahibidir.

V/Peygamber, “Tanrı, suretlerinize bakmaz, kalbe bakar. Kalp işlerinizi düzene koyun” demiştir.

I/2225. ...Tanrı emrini, Tanrı’ya ulaşmış birisinden sor, öğren. Her gönül, Tanrı emrini anlayamaz.

Bu şekilde, Tasavvuf Bilimi’nin metodunu, “*Tasfiye ve keşf yöntemi*”, Mesnevî ile birlikte açıkladıktan sonra, şimdi **Bilim Kuramı** açısından, Tasavvuf Bilimi’nin metodunu, “tasfiye ve keşf yöntemi” sorgulayalım: Tasfiye ve keşf yönteminin mantığı nedir?

Bunun cevabı için, tekrar Tasavvuf Bilimi’nin tasfiye ve keşf yöntemine toplu bir bakışla gözden geçirelim:

Tasfiye ve keşf yöntemi, “*bütünlük*” içinde bakmaktadır. Dolayısıyla, **gerçek, bütündür, birliktir**. Nitekim, Mesnevî’de şöyle belirtilmektedir:

VI/1480. ...Gözler, perdeleri delip hakikati görmeye başladı mı bu nur, onun nurudur artık. Bu nura sahip olan, dışa bakar, içi görür. Zerrede ebedî varlık güneşini görür, katrada bütün denizi.

Aynı şekilde;

I/680. Yüz tane elma, yüz tane de ayva saysan her biri ayrı ayrıdır. Onları sıkarsan yüz kalmaz, hepsi bir olur. ... Serkeş süreti, eziyetle eritip mahveyle ki onun altında define gibi olan vahdeti göresin.

Tasfiye ve keşf yönteminde, “*birlik*”, “*hareket*”tir. Hareket, birlik artı hareket değildir. Birlik, bizzât harekettir. Bu da Mesnevî’de, “*Her gün, Allah başka bir şe’nde (işte) dir.*”¹ âyetini açıklarken bir çok beyitte açıklanmıştır.

¹ 55 er-Rahmân, 29.

Ayrıca, tasfiye ve keşf yönteminde, “*hareket, nicel ve nitel olarak iki biçimde*” görülür. Nicelikten sıçramayla niteliğe geçilir. Bu, Mesnevî’de şöyle belirtilir: “*Bir an içinde saddıkı kâfir eder, bir an içinde zındıkı zâbit.*”¹

Yine, tasfiye ve keşf yönteminde, “*hareketin nedeni, zıtların (karşıtların) savaşıdır.*” Bu da, Mesnevî’de şöyle dile getirilmiştir: “*Yüzbinlerce zıt, zıddını mahveder; sonra senin emrin yine onları varlık âlemine getirir.*”²

Bunun yanında, tasfiye ve keşf yönteminde, “*hareket yönlüdür, yani zıtlar savaşımında üstün bir güç vardır.*” Bunu da, Mesnevî şu beyitte açıklamıştır: “*Aman ya Rabbi! Her an yokluk âleminden varlık âlemine katar katar yüz binlerce kervan gelip durmakta!*”³

İşte bunlar, yani “*bütüncül bakma*”, “*gerçeği, bütünlük içinde bir olarak görme*”, “*bu birliği biçim olarak bulma*”, “*hareketin iki türünü nicelik ve nitelik olarak belirleme*”, “*hareketin nedenini, zıtların savaşımı olarak açıklama*” hemen hemen hepsi **Diyalektik Mantığın** ilkeleridir.⁴

Demek ki, Tasavvuf Bilimi’nin metodunun, “*tasfiye ve keşf yönteminin*” mantığı, “*Diyalektik Mantık*” olmaktadır. Bu mantık, Formel (Biçimsel) değil, İçeriksel Mantık’tır. Yine bu mantık, Özdeşlik değil, Özdeşsizlik Mantığı’dır. Bu mantık, Sabit’in değil Hareket’in Mantığı’dır.⁵

Fıkıh Bilimi, dolayısıyla Usûl’l-Fıkh’ın mantığı olan Aristo’nun sistemleştirdiği Formel Mantık, İslâm Âlemi’ne Avrupa’dan Süryâniler aracılığı ile girerken⁶, kanaatimce, Diyalektik Mantık da, İslâm Âlemi’nden Avrupa’ya Müslümanlar aracılığıyla girmiştir. Ancak, Diyalektik Mantığın sistematığı de, yine Avrupalılar tarafından, yani *HEGEL* (ö. 1831) ve *MARKS* (ö. 1883) ile yapılmıştır.⁷

Böylece araştırmamı aktarmayı tamamlarken, vardığım şu yargılarımı ve önerilerimi Sonuç olarak sıralayayım:

¹ Mevlânâ Celâleddin Rûmî, **Mesnevi Şerif**, Kitap 2, Beyit 1310-1315.

² Mevlânâ Celâleddin Rûmî, **Mesnevi Şerif**, Kitap 1, Beyit 1885-1890.

³ Mevlânâ Celâleddin Rûmî, **Mesnevi Şerif**, Kitap 1, Beyit 1885-1890.

⁴ Bakınız: Georges Politzer, Guy Besse, Maurice Caveing, **Felsefenin Temel İlkeleri**, Çeviren: M. Ardos, Yedinci Baskı, Ankara, Tarih Yok, s. 59-162; B. M. Boguslavsky, V. A. Karpuşin, A. I. Rakitov, V. Y. Çertikin, G. I. Ezrin, **Diyalektik ve Tarihsel Materyalizmin Alfabeti**, Çeviren: Şair Yalçın, Dördüncü Baskı, Ankara 2001, s. 114-136; Selâhettin Hilâv, **Diyalektik Düşünce Tarihi**, İstanbul 1997, s. 197-201; Aydın Çubukçu, **Mantık ve Diyalektik**, İstanbul 1998, s. 89-108.

⁵ Georges Politzer ve arkadaşları, s. 56-58; Çubukçu, s. 89-90.

⁶ Efremlî İsa Yusif, **Mezopotamya’nın Bilim Öncüleri Süryani Tercüman ve Filozofları**, Çeviren: Mustafa Arslan, İstanbul 2007, s. 93-114; Hilmi Ziya Ülken, **Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü**, İstanbul 2007, s. 60-61; Hilmi Ziya Ülken, **İslâm Felsefesi**, İstanbul 1983, s. 14-16

⁷ Geniş bilgi için bakınız: Mehmet Bayrakdar, **İslâm Felsefesine Giriş**, Ankara 1988, s. 278-300; Ülken, **İslâm Felsefesi**, s. 330-332; Ülken, **Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü**, s. 365-366.

Sonuç

Bilim adamı, tarihin ve toplumun somutlaştırdığı bir insandır. Bir bilimin konusu ve yöntemi, o bilime ait bilim adamının “yaşama dünyası”na belirlenip çözümlenir. Buna göre, âyetlerinin bir kısmı *muhkem*, diğer kısmı *müteşâbih* olan Kur’ân, yaşama geçirilirken, Mesnevî de belirtildiği gibi İslâm Âlemi’nde, bilim adamları iki yol tutmuşlardır: Biri, “duyu, akıl ve nakil yolu”; diğeri de, “tasfiye ve keşf yolu”dur¹.

Bunlardan birinci yolla, yani duyu, akıl ve nakil, *Nassa* (Kur’an-ı Kerîm ve Hadîs metnine) uyruk olunca *Fıkıh*, *Tefsir* ve *Hadis* bilimleri ortaya çıkmıştır. *Kelâm* biliminin yolu da, duyu, akıl ve nakil yoludur; ancak bunda *Nass*, akla uyruk olur. *Felsefe* yolu da, sadece duyu ve akıl yoludur. Bunda da, *Felsefe* ve *Nass* uyuşturulmağa çalışılır. İkinci yolla, yani tasfiye ve keşf, *Nass*’a uyruk olunca da, *Tasavvuf Bilimi* ortaya çıkmıştır.²

İslâm Âlemi’nde, gerek “duyu, akıl ve nakil yolu” ve gerekse, “tasfiye ve keşf yolu”ndan gidenler, oldukça erken dönemlerde, birbirlerine karşı çıkmışlardır. İlk sufilerden kabul edilen *Ca’fer-i Sâdik* (ö. 148h./765 m.), dîni kendi re’yine göre yorumladığı için *İmâm-ı A’zam* (ö. 150 h./767 m.)’ı eleştirmiştir.³ Hem fakîh, hem muhaddis, aynı zamanda Hanbelî mezhebinin kurucusu olan *Abmed b. Hanbel* (ö. 248h./854m.), sonraki sufilerden *Hâris el-Mubâsibî* (ö. 243h./857 m.)’nin cenaze namazına gitmemiştir.⁴ Aynı şekilde, *Ebû Abdullah el-Huseyn b. Mansur el-Hallâc* (ö. 309h./922 m.), “*Ben Hakke’im*” iddiasında bulunmuş⁵, fakîhlerce verilen fetvâ sonucunda, başı uçurulmuştur.⁶

Mevlânâ’nın yaşadığı Selçuklular döneminde medreseler kurulunca, Fıkıh-Tasavvuf kavgası, Medrese-Tekke mücâdelesine haline dönüşmüştür. Bu kavgalarda, zaman zaman, “*Fıkıh bilmeyen sufi bidatçı, Tasavvuf bilmeyen fakîh fâsık olur*” denilerek uzlaşmalara gidilmişse de, mücâdele günümüze dek süre gelmiştir.⁷

Kanaatimce, böyle gerginliklerle gücümüzü boşa harcamak yerine, bu araştırmada ortaya koyduğum üzere, dünyaya bakan, düşünen ve değerlendiren bir başka mantığın varlığını görebilir üretime yönelmek en uygun davranış olacaktır.

Son zamanlarda, İslâm Âlemi’nde Kur’ân’ı yaşantıya dökerken, onu daha iyi anlayıp yorumlamak için, mantık ayrılıkları dikkate alınmadan bazı yöntemler üzerinde durularak çözüm üretimine çalışılmak istenmektedir. Ancak bunların, çatışmaları da beraberinde getirdiği görülmektedir. İşte, bu çalışmamla, Kur’ân’ın yaşantıya geçirilmesinde, İslâm kültüründe mevcut olan Fıkıh yöntemi ile Tasavvuf yönteminin,

¹ Benzer belirlemeler için bakınız: Sunar, *Tasavvuf Tarihi*, s. 179.

² Benzer görüşler için bakınız: Sunar, *Tasavvuf Tarihi*, s. 179.

³ Hikmet Konur, “*Şeriat ve Tasavvuf*”, *İslâmiyât, Şeriat Dosyası*, Cilt 1, Sayı 4, Yıl 1998, Ankara 1998, s. 126.

⁴ Süleyman Uludağ, “*Tasavvuf Karşıtı Akımlar ve İbn Teymiyye’nin Tasavvuf Felsefesi*”, *İslâmiyât, Tasavvuf*, Cilt 2, Sayı 3, Yıl 1999, Ankara 1999, s. 43-44.

⁵ Sunar, *Tasavvuf Tarihi*, s. 175.

⁶ Hayrani Altıntaş, *Tasavvuf Tarihi*, Ankara 1991, s. 80.

⁷ Uludağ, s. 47.

Formel (Biçimsel) Mantık ve Diyalektik Mantık gibi mantık farklılığını göstererek, yöntem önerilerinde ihmal edilen yöntem mantıklarına dikkat çekmeyi ve bu şekilde de, tartışmaların kaynağı ile çözümü olabilecek etkeni göstermiş olmayı ümit etmekteyim.